

„A 48-AS TÁBOR TÁROGATÓSA” – BARTHA MIKLÓS

Bartha Miklós a 19. század végén sok szempontból a magyar konzervativizmus egyik legeredetibb gondolkodója, a nemzetiségi kérdés Magyarország számára sorsdöntő jelentőségének talán leghatásosabb politikusi felismerője, elemzője és közéleti újrafogalmazója volt.

Bartha életműve a mai napig nem került bele sem a hazai történettudomány, sem a magyar politikatörténet, sem a kárpát-medencei nemzetiségpolitikai hagyomány vérkeringésébe. Bartha Miklós politikusi teljesítményének újraértelmezése és újragondolása a magyar politikatörténet és a kárpát-medencei magyar közéleti hagyomány egyik fontos kihívása és adóssága maradt.

Bartha Miklós 1847-ben a székelyföldi Rugonfalván született. A falu Székelykeresztúrtól mintegy 3,5 kilométerre, Segesvártól, Székelyudvarhelytől egyaránt 25–25 kilométerre található. Farkaslakától a szűk, kanyargós Nyikó-völgy a Kis-Küküllő torkolata előtt kiszélesedik, itt, a folyó széles jobb parti teraszán fekszik a Nyikó-mente legutolsó települése, Rugonfalva. A falut szelíd dombok, mesebeli, mosolygó táj veszi körbe, legmagasabb pontja a siménfalvi Kopac-tető és a falut északról védő Temető domb is alig néhány száz méter magas.¹

Bartha édesapja Bartha Gergely (1815–1869) 1840 körül költözött Rugonfalvára, ahol a bardóci illetőségű Forró Dénes birtokát örökölte meg, majd uradalmát a következő években jelentékenyen gyarapította a helyi Henter és Jeddi birtokokból. Bartha Gergely modern szellemben élő és gazdálkodó birtokos volt, aki sok tekintetben új szellemet hozott magával a faluba. A rugonfalvi emlékezet szerint, „igazi úriember volt, aki megbecsülte és megfizette a munkásait.”² A református egyház taxás földjeit is ő bérelte, a gyülekezetet gyakran segítette pénzkölcsönnel és adománnyal.³ A faluban közmegebecsültségnek örvendett, egy ideig Rugonfalva jegyzője volt, majd a gyülekezet presbitere és főgondnoka lett.⁴ Bartha Gergely 1846. május 3-án házasságot kötött a háromszéki, alsórákosi famíliából származó Sebesi Annával (1824–

---

¹ Jakab Zsigmondné Mészáros Rozália: Rugonfalva az idő múlásában. Székelyudvarhely 2004.14–30. o.

² Simó Ákos: Rugonfalva története. Egy udvarhelyszéki falu múltja. Kézirat. 1975. 118. o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

³ Jakab Zsigmondné Mészáros Rozália: Rugonfalva az idő múlásában. Székelyudvarhely 2004.129. o.

⁴ Simó Ákos: Rugonfalva története. Egy udvarhelyszéki falu múltja. Kézirat. 1975. 118. o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

1858).⁵ Bartha Gergelynek összesen öt gyermeke született, 1846-ban Polixéna, 1847. november 28-án Miklós, 1850-ben Rozália, 1854-ben Anna és 1862-ben Gergely.⁶

Bartha Gergelyt 1848-ban az agyagfalvi székely nemzetgyűlés megválasztotta a kolozsvári országgyűléshez kiküldött bizottságba. Honvédszázadosként részt vett Nagyszeben ostromában, majd a világosi fegyverletétel után ő is azok közé tartozott, akik menekülni kényszerültek. 1852-ben valószínűleg részt vett a Makk-féle összeesküvésben, letartóztatták, de bizonyítékok hiányában végül kénytelenek voltak szabadon bocsátani.⁷

A 48-as szellemű Bartha családban a kis Miklósnak az 1850-es évek elején Fülöp Dániel helyi kántor és iskolamester nyújtotta az első szellemi élményeket, nála tanult meg írni, olvasni. Ezután édesapja a Segesvárra, a várban található szász iskolába íratta be, főképpen azért, hogy megtanuljon németül. Bartha Miklós 1855–56-ban magántanuló lett, tanítója Toró Sándor teológus, majd 1857-ben a székelyudvarhelyi főgimnáziumba iratkozott be. Itt születtek első irodalmi próbálkozásai. Kedves olvasmányai elsősorban Petőfi forradalmi versei voltak, ezen élmények hatására nagy elszántsággal írta meg azokat a költeményeket, amelyek kézzől-kézre, kéziratban jártak be az egész kollégiumot és Udvarhelyt. Az udvarhelyi kollégiumban ismerkedett meg és kötött barátságot Ugron Gáborral, amely kapcsolat aztán meghatározó lett Bartha egész politikai pályafutásában.

Bartha Miklós 1863-ig tanult az udvarhelyi kollégiumban, 1863 őszén a nagyszebeni gimnázium 6-ik osztályába iratkozott be. Miután édesanyja 11 éves korában elhunyt, édesapja másodszer nősült, házasságot kötött Somogyi Máriával (1824–1869), akitől 1862-ben egy újabb fiúgyermek született a családban.⁸

Németül ekkor már meglehetősen jól beszélt, de mellette tanulta a franciát is. A visszaemlékezések szerint Nagyszebenben már verseket fordított németből és regényt franciából.⁹ Két évig tanult a nagyszebeni gimnáziumban, 1865-ben ismét visszatért az udvarhelyi gimnáziumba. 1866-ban tette le az érettségi vizsgát Székelyudvarhelyen, majd még ebben az évben beiratkozott a budapesti egyetem jogi fa-

---

⁵ Sebesi Anna halála után Bartha Gergely másodszer is megházasodott, feleségül vette Somogyi Máriát (1824–1869), akitől közös gyermekük is született. Rugonfalvi Református Egyház Családkönyve I. kötet 1–199 sz. 3. o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

⁶ Rugonfalvi Református Egyház Családkönyve I. kötet 1–199 sz. 3. o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

⁷ Simó Ákos: Rugonfalva története. Egy udvarhelyszéki falu múltja. Kézirat. 1975. 117. o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

⁸ Rugonfalvi Református Egyház Családkönyve I. kötet 1–199 sz. 3. o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

⁹ Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet, Budapest 1909. 12. o.

kultására. Édesapja mérnöki pályára szánta, de Bartha ekkor már egyértelműen a politikához érzett magában kedvet.

Itt ismerkedett meg a kiegyezés második politikai nemzedékének szinte összes jelentékeny szereplőjével. Az egyetemen vele egy időben hallgatta a jogot többek között Wekerle Sándor, Darányi Ignác, Lukács Béla, Láng Lajos, Beöthy Zsolt, Apponyi Albert, Eötvös Lóránd, Bethlen András, Hegedüs Sándor. Az egyetemi évek alatt különösen nagy hatást gyakoroltak Barthára a közjogi ellenzék vezetéi, Ghiczy Kálmán, Tisza Kálmán és Böszörményi László.

Amikor 1868-ban Böszörményi László ellen, a Magyar Újságban általa leközlött Kossuth-levéleért felségsértési pert indítottak, az egyetemi ifjúság elhatározta, hogy mielőtt a bíróság meghozza ítéletét, a népszerű szerkesztő és képviselő tiszteletére szolidaritási bankettet rendeznek. A szervezés élére Bartha Miklós állt, aki a bankettre jobbán vezette a vendégek közé a gyengélkedő Böszörményit, majd az ifjúság nevében is Bartha üdvözölte az ellenzék emblematisztikus vezetőjét. A beszéd után Böszörményi László sírva ölelte keblére Barthát,¹⁰ aki először érezhette szónoki teljesítményének erejét és közvetlen hatásait.

Bartha ettől kezdve szorgalmasan látogatta a képviselőház üléseit. Az ellenzéki képviselők közül Tisza Kálmánért szinte rajongott. Édesapja 1869-ben váratlanul meghalt, ettől kezdve egyre több időt töltött újra Rugonfalván. Az Ellenőr című ellenzéki lapnál vállalt állást. Ekkor vívta élete első párbaját Szócs Márton ügyésszel, akinek súlyos sérülést okozott. Bartha önkéntes évét a segesvári 9-ik huszárezrednél teljesítette, 1872-ben pedig az udvarhely megyei általános tisztújítás alkalmával egyhangúlag a vármegye első aljegyzőjének választották meg.

Még jogász korában ismerte meg Nagy Lajos székelyudvarhelyi törvényszéki elnök leányát, Nagy Irmát, akivel 1872. április elsején összeházasodtak.¹¹

Az 1872-es országgyűlési képviselőválasztásokon a 25 éves Barthát a székelyudvarhelyi járási kerületben baloldali programmal jelölték és választották meg országgyűlési képviselőnek. Ugyanekkor Székelyudvarhely városi kerületében Ugron Gábor, a székelykeresztúri kerületben Orbán Balázs indult és lett tagja a képviselőháznak. Bartha első választási győzelme valóságos diadalmenet volt. Kortesnóta született róla, egész Udvarhely megismerte a nevét, széltében híresztelték róla, hogy ő és Ugron „mentik meg a székelyt az osztráktól”.¹²

Megválasztása után a megyei aljegyzőségről leköszönt, és feleségével Rugonfalvára költözött. Ugron Gábor „Baloldal” című székelyudvarhelyi lapjába írt rendszeresen cikkeket. Figyelme ekkor egyre inkább rugonfalvi birtoka felé fordult. Közgazdasági könyveket vásárolt, tanulmányozta a mezőgazdaság modernizálására vonat-

---

¹⁰ Ugyanott. 13. o.

¹¹ Ugyanott. 14. o.

¹² Kemény Gábor: Bartha Miklós és a nemzetiségek. Pécs. 1943. 11. o.

kozó újabb irodalmat. Sovány földjeinek feljavítására összevásárolta a környéken lévő trágyadombokat, hatalmas kertjét a mező felől élő galagonya-kerítéssel látta el, méhest állított fel, fajgyümölcs csemetéket vásárolt.

1875 után politikai pályája megtorpant, politikai értelemben egy ideig légüres térbe került, amikor a Balközép és Tisza Kálmán fuzionált a kormányzó Deák-párttal. Elszakadt Tisza Kálmántól, és részben kénytelen volt újragondolni ifjúkorának politikai eszményeit. Amikor a parlamenti ciklus lejárt, nem is vállalt mandátumot.

Ebben az időben ráadásul magánélete is válságba jutott. 1877 elején felesége visszaköltözött szüleihöz, a házastársak között többször megkísérelt békítési próbálkozások nem jártak sikerrel. 1877 áprilisában a házastársak elválasztásának ügye a székelyudvarhelyi református egyházmegye házassági törvényszéke elé került. A törvényszék felhívta Barthát „méltatlan perrel terhelt nője visszavételére”, azonban a törvényszék felhívása „sikertelen maradt”.¹³

Májusban a református egyház erdélyi vezetői is megkísérelték a békítést, ám Bartha hajthatatlan maradt: „oda nyilatkozott, hogy alperes nőjét vissza nem veszi; s nem is hiszi, hogy léteznék oly kényszer, a mely házastársat együtt lakásra kötelezhetné, a kivel békés házi életet élni, még csak reménye sincs”.¹⁴

Mindezek alapján, 1878 elején Bartha Miklóst és feleségét az egyházi törvények szerint is elváltaknak jelentették ki.

A válást követően Bartha agglegény életre rendezkedett be. A rugonfalvi Barthakúria korábbi idillikus csendjét egyre gyakrabban cigányzene és a jó barátok nótája váltotta fel.¹⁵ Az állandó meghívottak között szinte mindig jelen voltak Sebesi Ákos, Gyárfás Endre és Ugron Gábor. Ebben az időben keletkezett Székelyudvarhelyen egy nevezetes és Barthára olyannyira jellemző párbaj-ügy. Történt, hogy Bartha Miklós barátaival Székelyudvarhelyen egy belvárosi vendéglőben ebédelt, amikor a szomszéd asztalnál mulató osztrák tisztak közül valamelyik a tányérjába ételt rakott, letette a földre és odaadta a kutyájának. Bartha, miután a kutya megette az ételt, a pincért odaszólította magához:

– Adja csak ide azt a tányért a földről!

A pincér gyanútlanul tett eleget Bartha kérésének, aki megfogta és a földre dobta a tányért úgy, hogy az azonnal darabokra tört. Az osztrák tiszt keményen ránézett Barthára, de nem szólt semmit.

Vett egy másik tányért, ételt rakott bele és ismét a kutyának adta. Bartha megvárta, hogy a kutya ismét fogyassza el az ételt. A pincér már nem mert mutatkozni,

---

¹³ Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1877–1895. I/13. 5. o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

¹⁴ Presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyv 1877–1895. I/13. 6. o. Rugonfalvi Református Egyház Irattára. Rugonfalva

¹⁵ Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 16. o.

így Bartha maga kelt fel a helyéről, megfogta a tányért, és a másodszor is darabokra törte. Azonnal párbaj lett az ügyből és többszöri összecsapást követően Bartha a jobb felső lábszárára kapott egy komolyabb vágást. Barátai később megkérdezték, hogy miért provokálta az osztrák katonatisztet? „Azért – felelte Bartha –, mert némettel, ha már meg kell lenni, isten neki, de a kutyájával nem eszem egy tányérból!”¹⁶

1877-ben a Balkán politikai-hatalmi átrendeződésének és területi újrafelosztásának folyamatában kitört az orosz-török háború. 1877 áprilisában az oroszok megtámadták Törökországot, átvonultak Románián, amely nemcsak megengedte az orosz haderő átvonulását, hanem egy idő után maga is bekapcsolódott Oroszország oldalán a harcokba. Az oroszok 1877. június végén tudtak csak átkelni a Dunán, de júliusban megrekedtek Plevna alatt, ahol a török haderő hősiessé négy hónapig feltartotta az orosz hadsereget.

A magyar függetlenségi ellenzék hagyományos oroszellenessége és némileg mesterséges eszközökkel, ám reális érdekezésszerűságra alapozott török szimpátiája a háború kitörését követően radikalizálódni kezdett. A magyar közvélemény erőteljesen követelte a katonai beavatkozást és a törökök megsegítését. A Monarchia birodalmi külpolitikai elképzelései azonban ekkor még csak megfontolás tárgyává sem tettek oroszellenes lépéseket. 1877 augusztusában a három császár – a német, az orosz és az osztrák-magyar – találkozója követően aztán hivatalosan is kinyilvánították a be nem avatkozás politikáját.

Ebben a helyzetben határozta el az erdélyi radikális függetlenségi mozgalom és annak két vezetője, Ugron Gábor és Bartha Miklós, hogy az önálló magyar külpolitikai prioritásokat radikális eszközökkel mutatják meg.¹⁷ Tervük az volt, hogy székelyekből szabadcsapatot állítanak fel, azt fölfegyverzik, lóval látják el, majd betörnek Romániának arra a pontjára, amelyen át az orosz csapatok hadianyagot és élelmet szállítottak a harctérre. Itt aztán a Szeret folyón, Adjud mellett, az egyetlen vasútvonal hidját felrobbantják, így megakadályozva az orosz sereg további élelmezését és csapatokkal való kiegészítését. Számításaik szerint, az akció sikeres megvalósítása az egész háború menetét képes lett volna megfordítani a törökök javára.¹⁸

A székely légió szervezéséhez mindenekelőtt pénzre és fegyverekre volt szükség. A pénzt angol forrásokból biztosították. A pénzügyi háttér koordinálását Simonyi Ernő, a Függetlenségi Párt vezetője vállalta magára. A hadieszközök egy részét Angliából szereztek be, a fegyverek nagy részét pedig Bécsben vásárolták. Az osztrák-magyar haderőreform keretei között ugyanis ekkor rendszeresítették az új szerkezetű ún. Werndl-puskákat, és ezzel egyidejűleg kivonták a hadrendből az ún. Wenzl-féle

---

¹⁶ Idézi: Ugyanott. 19. o.

¹⁷ „Ugron volt a fővezér, Bartha a vezérkari főnök, Orbán Balázs a szárnysegéd.” Dr. Szádeczky K. Lajos: A székely puccs 1877-ben. Budapest 1920. 96. o.

¹⁸ Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest. 1927. 379–380. o.

hátultöltő fegyvereket. Ez utóbbiakkal ezekben az években tele voltak a bécsi fegyverkereskedők raktárai, ilyen körülmények között Barthaéknak nem volt nehéz néhány ezer puskához hozzájutniuk.

Miután a szükséges fegyverekről gondoskodtak, megkezdték a székelyek között a toborzást. Olyan kiszolgált katonákat kerestek, akiket Wenzl-féle puskával képeztek ki. Orbán Balázs Székelyudvarhelyen, Bartha Háromszékben és Csíkban kezdte meg a szervezést. Székelykeresztúron egyenesen dobszóval folyt a toborzás. Augusztusban megérkeztek az első fegyverszállítmányok, Kézdivásárhelyen Nagy Ezékiel sörfőzőgyáros, Kézdi-Mártonfalván Horváth Ignác nagybirtokos, volt 1848-as huszárezredes, Bükszádon Szűcs Mihály üveggyáros címére, majd elkezdték a hadi eszközök továbbszállítását és elrejtését az Ojtozi-szoros környéki havasokba és csűrökbe.¹⁹ Az önkéntesek toborzása közben nagy erővel zajlott. Csak Csík vármegyében 1024 embert írtak össze a székely légióba, köztük tanárokat, ügyvédeket, szolgabírókat. A tervek szerint a felkelők október 1-én a berecki országos vásárban találkoztak volna, itt kerültek volna kiosztásra az egyenruhák és a fegyverek.

Minden a tervek szerint alakult, amikor a berecki vásár előtt néhány nappal az összeesküvést leleplezték. Valószínűleg román besúgás és hírszerzési információk alapján, az orosz külügyminisztérium fellépése nyomán göngyöltették fel a szervezkedést. Segesvár és Brassó között több vasútállomáson szuronyos puskákat, lovassági kardokat, több ezer töltényt tartalmazó ládákat foglaltak le, egy brassói kalaposnál 1600 „Klapka-csárdáskalapot” találtak.²⁰ Szeptember végén megkezdődtek a házkutatások és kihallgatások, a főszervezők, Ugron Gábor és Bartha Miklós menekülni kényszerült. Bartha előbb Nagyszebenben, majd a Gömör megyei Balogfalván rejtőzött el. 1877. október 13-án, rugonfalvi kúriájában házkutatást tartottak, majd országos és nemzetközi körözést rendeltek el ellene.

„Bartha Miklós úr helybeli birtokos, kath., mintegy 27–28 éves, magas termetű, kemény testalkatú, szőke, szabályos képű, piros színű, gesztenyeszínű hajú és körszakállú, szemei kékek, ruházata rendes, úri.” – szölte a körözés személyleírása.²¹ A székelyudvarhelyi és oláhfalusi csendőrparancsnokságokat egyidejűleg utasították, hogy vizsgálják át a megye fürdőhelyeit Bartha és Ugron felkutatására.

Bartha a Székelyföldről menekülve Segesvárt az állomáson véletlenül találkozott gróf Bethlen Gábor főispánnal, aki már akkor tudott a felfedezett székely mozgalomról és abban Bartha szerepéről. Bethlen a helyett, hogy letartóztatta volna, oda-szólt neki foghegyről „kajsza” ajakával: „Hová? meddig?” „Szebenbe!” – felelte Bartha. „Nem elég! tovább” – replikázott Bethlen. Bartha megfogadta a jó tanácsot. Ez a találkozás és szóváltás tudára esett Tisza Kálmán miniszterelnöknek, aki szemre-

---

¹⁹ Ugyanott. 380–381. o.

²⁰ Ugyanott. 383. o.

²¹ Dr. Szádeczky K. Lajos: A székely puccs 1877-ben. Budapest 1920. 97. o.

hányást tett Bethlennek, hogy miért nem fogatta el Barthát és Ugront. Azt felelte rá önérzetesen a büszke főúr, hogy „nem vagyok én zsandár!”²²

Bartha Miklós néhány hét múlva visszatért a Székelyföldre és önként jelentkezett a marosvásárhelyi ügyészségnél. Előzetes letartóztatásba helyezték, de a marosvásárhelyi ítélőtábla 1877. december 4-én szabadlábra helyezte. A végzés szerint „a vizsgálat rendjén semmi más gyanúokat Bartha Miklós ellen a vizsgálatnak kideríteni nem sikerült... Bartha Miklós egyedüli letartóztatása, akár tekintettel a fennebbiekre, saját bűnösségét illetőleg, akár pedig magának a fennforgó bűnténynek eredményes kinyomozását illetőleg, a legtovábbi kilátást sem nyújthat.”²³

Az ítélőtábla végzésével tulajdonképpen véget ért a Bartha és Ugron által szervezett székely puccs története. Az események komoly külügyi-diplomáciai vonatkozásai miatt egyetlen jelentékeny politikai körnek sem állott érdekében a székely puccs valódi szereplőinek, összefüggéseinek és lehetséges hatásainak a feltárása. Meg aztán ekkoriban az egész Székelyföld törökbarát és hazafias lázban égett. A székelyföldi igazságszolgáltatás szereplői sem tudták és valószínűleg nem is akarták kivonni magukat az általános politikai hangulat alól: „A bírák is – hivatalos talárban – hazafiak s inkább védők, mint ítélők voltak.”²⁴

Bartha 1879-ben kataszteri biztosi állást vállalt Kolozsvárott, ugyanez év december 1-én pedig a kormánypárti Magyar Polgár című lap munkatársainak sorába lépett, azzal a kikötéssel, hogy politikai cikkek írására nem volt kötelezhető. 1880 elején a lap tulajdonosa, Papp Miklós meghalt, és a Magyar Polgár szerkesztését Nagy János vette át. Bartha tovább dolgozott a lapnál, egyre izmosodó tehetséggel, növekvő ismertséggel.

Amikor néhány hónap múlva Stein János kolozsvári könyvkiadó egy új hírlap kiadását kezdte előkészíteni és elhatározta, hogy megindítja az Ellenzéket, amelynek saját szavai szerint azért adta e címet, hogyha túl is éli őt – soha semmiféle kormányhatalomnak kiszolgálója ne lehessen. A kiadó felkérésére Bartha 1880. augusztus 13-án Kolozsvárra utazott, másnap pedig már megkötötte Stein János kiadóval a szerződést, amelynek értelmében 1880. október 1-jén elindul az Ellenzék című sajtóvállalkozás, ahol Bartha Miklós tulajdonjog birtokába is jutott. A lap előfizetési díja egy évre 12 Ft lett, Stein fizetett évi 4000 forintot, amelyből Bartha a szerkesztőségi költséget fedezte, 800 előfizetőn felül pedig a tiszta jövedelem fele is Barthát illette.²⁵ Ilyen előzmények után jelent meg az Ellenzéknek az első mutatószámú száma 1880. szeptember 21-én. Néhány hét elteltével azonban olyan események

---

²² Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest. 1927. 384. o.

²³ Dr. Szádeczky K. Lajos: A székely puccs 1877-ben. Budapest 1920. 141. o.

²⁴ Ugyanott. 148. o.

²⁵ Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 21. o.

közepén találta magát az új kolozsvári lap, amely azonnal az egész országban ismertté tette az Ellenzék nevét.

A kiegyezést követő 10–15 évben még rendkívül gyakoriak voltak a magyar polgári lakosság és a Magyarországon állomásozó közös hadseregbeli tisztikar közötti közvetlen összetűzések. Ebben az időben szinte mindennaposnak számítottak a zászlógalázások, laktanyai visszaélések, a kölcsönös utcai provokációk.

1880. november elején több kolozsvári egyetemista azzal a panasszal fordult Bartha Miklóshoz, hogy egy Dienstl és egy Rüstov nevű hadnagy a kolozsvári laktanyában a magyar egyéves önkénteseket „magyar kutyáknak” nevezi, és megkülönböztetően kegyetlen bánásmódban részesítik az összes magyar hadkötelest. Az egyetemisták tájékoztatása alapján másnap Bartha a következő napihírt jelentette meg az Ellenzékben: „Gusztáv Rüstovnak hívják azt az apró hadnagyot, aki az egyéves önkénteseket itt Kolozsvárt, állandóan magyar kutyáknak nevezi. A fiúk közt nagy ezért az elkeseredés. Soh'se bántsák! Nem azért él a német magyar kényéren, hogy meg ne marja a gazdáját.”²⁶

E hír megjelenését követően a két érintett tiszt a félhivatalos Kelet című lapban nyilatkozott és kijelentették, hogy nem használták az inkriminált kifejezéseket az önkéntesekkel szemben. Rüstov két tisztársát küldte Barthához, azzal az üzenettel, hogy nem tartja úriembernek. Bartha igen röviden oda nyilatkozott, hogy egészen közönyös az iránt, hogy személye felől a hadnagyoknak miféle véleménye alakult ki.

Ezután a következőkben lehet rekonstruálni a történéseket: November 13-án délben Rüstov hadnagy és Dienstl főhadnagy személyesen és teljes fegyverzetben bementek a Kolozsvár belvárosában található Ellenzék szerkesztőségébe, ahol Bartha Miklóson kívül ekkor Kabdebó Ferenc és ifj. Frits Albert szerkesztőségi munkatársak voltak jelen. Miután beléptek, Bartha egy pillanat alatt felmérte Rüstovék szándékát, íróasztala mellől egy vastag somfabotot vett magához, így amikor Rüstov rövid szóváltás után felemelte a kezében lévő korbácsot és Bartha vállára ütött, a következő pillanatban Bartha somfabotjával olyan erővel sújtott Rüstov fejére, hogy az megtántorodott. A hadnagy összeszedte magát, és az időközben kirántott kardjával vágott Bartha fejéhez, aki vastag botjával felfogta a hatalmas vágást, amely a botot csaknem kétfelé metszette. Ekkor Bartha gyors mozdulattal Rüstov mellé ugrott; egyik kezével a földre teperte, s a másikkal szorította a kardot tartó kéz csuklóját. Egy pillanat alatt lefegyverezte volna ellenfelét, ha munkatársai ekkor nem rohannak ki az utcára segítségért. Amikor Dienstl látta tisztársá szorult helyzetét, kardot rántott, és hátulról erős vágást mért a Bartha fejére. Ezután már ketten estek neki a fegyvertelen szerkesztőnek.²⁷

---

²⁶ Idézi: Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 21. o.

²⁷ Ugyanott. 22. o.

Az egyenlőtlen küzdelemben néhány perc alatt ujjairól, kezéről és fejéről cefákban csüngött a vérral borított izom és hús. Bartha Miklós összesen 24, köztük több életveszélyes szúrt sebet kapott. A leszámolás után a két hadnagy futva menekült haza, ahol az utcai kaput és lakásuk ajtaját késedelem nélkül eltorlaszolták. Az eset hatalmas felzúdulást keltett Kolozsváron. A leszámolás híre villámgyorsan szétfutott a városban, percekkel később már több ezer ember tolongott a Király-utcában, tiltakozva és keresve a véres eset elkövetőit.

A kolozsvári városi törvényhatóságot azonnali rendkívüli közgyűlésre hívták össze. A közgyűlés rendkívül elszánt hangulatban elhatározta, hogy küldöttséget menteszt az uralkodóhoz, a mérszárlás igazságos megtorlását kérve Ferenc Józseftől, mint legfőbb hadúrától. A gyilkos merénylet nemcsak Kolozsvárott, hanem az egész országban mély fölháborodást keltett. Az eset gyakorlatilag egy nap alatt országos ügygé vált. A sajtó pártkülönbség nélkül foglalt állást Bartha Miklós mellett, és követelte az elégtételt a hadseregtől. Az egyébként kormánypárti Szegedi Híradó állásfoglalása szerint, „ha a polgárság nem kap teljes elégtételt, nincs más hátra, mint az, hogy a polgári társadalom zárja ki köreiből a közös hadseregbeli tisztikart.”²⁸

Ugron Gábor az eset hírére azonnal Kolozsvárra utazott, az Ellenzék szerkesztőségében Bartha helyére állt, az utcán pedig nap mint nap szervezte a népgyűléseket. A kolozsvári tisztek a kaszárnyába húzódtak, akik nem mehettek vissza a laktanyába, azokat kolozsvári lakásuknál fegyveres katonák őriztek, amennyiben pedig hivatalos ügyben mégis az utcán kellett járniuk, szigorú katonai kísérettel teheték azt meg. Jól jellemzi az utca hangulatát, hogy amikor a kolozsvári esti korzón „egy előkelő magyar úrhölgy az uccán elejtette zsebkezdőjét, melyet egy katonatiszt felemelt és odanyújtotta neki. Az úrhölgy haragosan végigmérté és e szavakkal: „Gyilkosoktól nem fogadok el szolgálatot.” – faképnél hagyta.”²⁹

A kolozsvári egyetem orvostanhallgatói arra tettek fogadalmat, hogy felgyógyulásáig folyamatosan Bartha mellett virrasztanak. November 16-án a képviselőházban a Bartha-ügyben többen is interpellálták Tisza Kálmán miniszterelnököt. Tisza egyrészt tájékoztatta a képviselőket, hogy a tetteseket már elfogták, ügyükben a kolozsvári főispán és a nagyszabeni katonai parancsnokság vegyes bizottságot hozott létre, és a kolozsvári törvényszék is megkezdte a vizsgálatot, másrészt igyekezett az események jelentőségét csökkenteni és élet – amennyire az lehetségesnek tűnt – elvenni.

November 18-án a király fogadta a kolozsvári törvényhatóság küldöttségét Szász Domokos erdélyi református püspök vezetésével. Ferenc József mély együttérzését fejezte ki a történetek miatt, ugyanakkor nem hagyott kétséget afelől, hogy a hadsereg érdekeit tekinti mindenek felett valónak: „Elvárom egyébiránt, hogy önök és küldőik nem fogják megengedni, hogy a nem eléggé sajnálható ily esemény bárki

---

²⁸ Szatmári Mór: Húsz esztendő parlamenti viharai. Amicus kiadás. 1928. 13. o.

²⁹ Ugyanott. 15. o.

által, bármily úton azon barátságos viszony és jó egyetértés megzavarására felhasználhassék, mely különösen Erdélyben a lakosság és a katonaság közt eddig örvedetesen fennállott és mi remélem továbbra is fenn fog állani.”³⁰

Ennek szellemében a két elkövetőt mindössze 30 nap szobafogságra ítélték, majd a politikai hullámok csenedésével Dienstlt előléptették, és szolgálati érdekből elhelyezték Kolozsvárról, Rüstov pedig leszerelt, és a hadsereg főparancsnoka, Albrecht főherceg vette demonstratív módon pártfogásába, majd alkalmazta egyik uradalmának jól fizető állásába.

Bartha Miklós betegágyából már 1880 karácsonyán felkelt, 1881. január 1-én pedig „A halál nevében” címmel tollba mondta első cikkét: „Végig tekintek azok névsorán, akik szerencsétlenségem felett nyilvánosan feljajdultak, s míg egyfelől a megindulásnak egész mélységét érzem, másfelől megdöbbenve gondolok a tartozás ama nagyságára, mely a közrészvét által egész életemre nehezedett.”³¹

1881. május végén a Függetlenségi Párt elhatározta, hogy Kolozsvár mindkét kerületében indít képviselőjelöltet a kormánypárttal szemben. A város első választókerületében Bartha Miklóst jelölték, a második kerületben Ugron Gábort. A szoros választási küzdelemben Ugron Gábort kilenc, Bartha Miklóst pedig negyvenhárom szavazattöbbséggel képviselővé választották. Barthát ugyanekkor Szilágysomlyón is megválasztották, de ő természetesen, tekintettel az előzményekre, a kolozsvári mandátumot tartotta meg.

Bartha 1884-ben Kolozsvárról a Szabadelvű Párt vezető politikusával, Hegedüs Sándorral szemben megbukott, de Csíkszeredában mandátumot szerzett, és ismét bejutott a parlamentbe.

1884-ben megismerkedett Klein Frigyes gyalui birtokos leányával, Rózsikával, akit eljegyzésük után haláláig csak Rözgének becézett. 1885. március 31-én Gyaluban, szűk családi körben Kovács Ödön református teológiai tanár és lelkész összeadta a párt, ezzel Bartha Miklós harmadszor is házasságot kötött.³²

Ugyancsak 1885 márciusában indult meg az „Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület”, a legendás EMKE, amelynek életre hívásában Bartha Miklós főszerepet játszott.

Magyarországon az 1870-es évek második felétől kezdve egyre több egyesület, társadalmi kezdeményezés vette fel programjába a magyar nyelv és kultúra társadalmi eszközökkel történő terjesztésének gondolatát. Az 1880-as évek elején pedig megalakultak az első magyarosítást, a magyar szellem terjesztését kizárólagos tevékenységként megfogalmazó regionális közművelődési egyesületek: 1881-ben a „Sáros megyében a Magyarságot és Népművelést Terjesztő Egyesület”, 1882-ben a

---

³⁰ Idézi: Szatmári Mór: Húsz esztendő parlamenti viharai. Amicus kiadás. 1928. 14–15. o.

³¹ Ellenzék 1881. január 2. 1. o.

³² Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 26. o.

„Csángó-Magyar Egyesület”, a „Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület”, a „Szatmármegyei Széchenyi Társulat”, a „Temesvári Magyar Nyelvterjesztő Egyesület”, majd ennek fiók egyletei Orsován, Versecen, Pancsován, Nagybecskereken, ugyanebben az évben a „Délmagyarországi Múzeum Egyesület”, a „Budapesti (majd Országos) Magyar Iskola Egyesület”, a „Pozsonymegyei Magyar Közművelődési Egyesület”.³³

Az országos példák nyomán és inspirálására Erdélyben is megkezdődtek az egyeztetések. Egy erdélyi egyesület megalapításának szükségességét talán Bartha képviselte leghatározottabban, így szinte törvényszerűen került az alapítási folyamat középpontjába. 1882 nyarán Bánó József, Hazslinszky Frigyes társaságában Bartha Miklós nevéhez fűződik az EMKE konkrét „kitalálása” is: „akkor beszéltek meg – úgy mond –, hogy mily szükséges volna Erdélyben is ily magyarosító egyesületet alapítani.”³⁴ Ekkoriban születik meg Barthában egy magyar közművelődési egyesület létesítésének gondolata. 1882. december 6-án írja meg első cikkét „Magyar Egylet” címmel. Az Ellenzék két számában megjelent cikk adta meg az első lökést az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület megalakulására.

Bartha Miklós az EMKE megalapítását övező erdélyi sajtó polémiában is vezérszerepet vitt. Sorra jelentek meg cikkei a témában, egyeztetett, agitált, a leendő egyesület létrehozására indított gyűjtés élére állt. 1882-től kezdve újra és újra visszatért a témához: „Visszatérünk e tárgyra megint és ha kell, vissza fogunk térni tízszer és százszor, de elposványosodni nem engedjük az erdélyi „magyar kultúregylet” ügyét. Nem riaszt vissza a társadalom tétlensége, nem lohasztja erélyünket a sokszor tapasztalt közöny, nem ejt kétségbe a siker felől az a sajtóságos skepsis, mely darab idő óta a közélet terén megszokta szállani az embereket. Buzdítunk, kiáltunk, jajgatunk, magyarázunk...nem tesszük le a pennát, míg a magyar kultúregylet csábító alakja ki nem pattan az erdélyi társadalom honfíui aggodalmakban megőszült fejéből...nekünk a szervezkedésben lévő magyar államot erős szervezetű magyar társadalommal kell istápolnunk...e szervezkedés ne legyen zugegylet, hanem egy egész hálózat, erőteljes kötelékekkel, fiókegyletekkel, jól megválasztott agenciával.”³⁵

1884-ben az erdélyi közművelődési egyesület előkészítésére, Bartha részvételével, 27 tagú előkészítő bizottság, majd, szintén Bartha közreműködésével, 5 tagú alapszabály készítő bizottság alakult. 1885. április 12-én az EMKE alakuló, augusztus 31-re tisztújító közgyűlést hívott össze. Mindkét közgyűlésre hatalmas tömeg gyűlt össze.

„Oly nagy az érkező vendégek száma, hogy Kolozsvár összes bérkocsija és magánfogata nem elég a vasúttól az érkezők beszállítására, tehát Kornis Viktor gróf,

---

³³ Sándor József: Az EMKE megalakulása és negyedszázados működése 1885–1910. Kolozsvár 1910. 66–70. o.

³⁴ Ugyanott. 72. o.

³⁵ Ugyanott. 74. o.

Szentbenedeki nagybirtokos az urak és hölgyek élére állva, elől a Salamon országos híru zenekarával és lovas bandériummal, ezer meg ezer emberből álló élő sorfal között, kik örömkönnyel szemükben és lelkesedéssel együtt éneklük a Hymnus-t, a Szózat-ot, és a Rákóczi indulót, gyalog jönnek be a lobogó tengerben úszó mai Ferenc József úton és Wesselényi utcán (akkor Nagy-utcán és Belhíd-utcán) s a Mátyás király-téri (akkor Fő téri) városháza elé vonulva, a vezető gróf úgy üdvözli az erkélyen álló polgármestert, aki onnan megindulva válaszol.³⁶ Az értekezleteket üdvözölte Turinból Kossuth Lajos³⁷, az alapszabályokat pedig a Tisza Kálmán által vezetett belügyminisztérium 1885. május 21-én hivatalosan is jóváhagyta. Ugron Gábor és Bartha határozott fellépésének eredményeképpen az EMKE vezetésében a függetlenségi ellenzék az eredeti elképzelésekhez képest nagyobb szerephez jutott, valamint a választmány egyoldalú kolozsvári többsége is csökkent.

Az EMKE első elnöke Bethlen Gábor, Nagy-és Kisküküllő vármegyék főispánja³⁸ lett, egyik alelnöke Bartha Miklós, de az egyesületben vezető szerepet vállalt többek között Apponyi Albert, Bánffy Dezső, Szász Domokos, Ugron Gábor, Concha Győző, Kemény Gábor, Jókai Mór, Baross Gábor, Hermann Ottó. Ettől kezdve néhány évig Bartha munkásságának egy jó részét szentelte az EMKE szervezésének és népszerűsítésének. 1890-ben parlamenti interpellációban is foglalkozott az EMKE-vel.

Az 1887-iki általános képviselőválasztások alatt nem jutott mandátumhoz, de már novemberben Heltai Ferencsel szemben Udvarhely megye oklándi kerülete képviselőjévé választotta. 1888-ban egy úgynevezett társadalmi színművet írt Melanie címmel. Főképpen erdélyi közéleti szerepvállalására és politikai népszerűségére tekintettel, Ditrői Mór a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója befogadta a darabot, amely március 22-ikén került először színpadra a kolozsvári közönség elé. Bartha hatalmas energiával vetette bele magát a színházi munkába. Pénzt szerzett, jótékonyági előadásokat szervezett, színészekkel tárgyalt darabja szereposztásáról. „Nagyságod szíves volt mondani – írta Bartha egy ismert színésznőnek – hogy kész lenne

---

³⁶ Ugyanott.92. o.

³⁷ „Erdély jobb keze hazánknak. Minden talpalatnyi térrel, mit ott a magyarság elveszít, hazánk ezeréves magyar állami jellegének biztonsága csorbul. Hazafiúi irányban ellensúlyozni a magyarellenes állambomlasztó bujtogatást, feltartani a magyarságot, visszaszerezni az elvesztett tért, fejleszteni a magyar közművelődést, – oly önvédelem, melyet minden magyarnak támogatnia kellene.” Kossuth Lajos sürgönye az EMKE alakuló közgyűléséhez. Ugyanott 89. o.

³⁸ „Nagy s fontos szerep várakozott reá különösen Nagy-Küküllő megyében, mely a legtulzobb nemzetiségi megyék egyike volt; de Bethlen gróf, aki azzal a czéllal és erős szándékkal vette át a kormányzást, hogy megyéjében a magyarságot erősebb alapra helyezze, hogy ezt szilárdítsa s terjessze, nem kímélve időt és fáradságot, oly csüggedetlen és kitaró munkásságot fejtett ki, mely által az akadály megszűnt akadály lenni s a tulzóok elvei többé nem találtak termő talajra...ezrek kiáltottak fel s ezrek lelkesültek e választáson, midőn az elnöki székbe Bethlen gróf személyében a tiszta és igazi magyarság megtestestült példányképe ült.” Somogyi Zsigmond: Magyarország főispánjainak albuma. Szombathely. 1889. 298. o.

színművemnek egyik szerepét elfogadni, s egy jótékony célú előadásban részt venni. Ugy-e ez a kellemes udvariasság egy olyan kedves formulája volt, melyből jó nevelésű nagyvilági embernek tőkét faragni nem illik?...Szabad-e remélnem, hogy ama bizonyos szerepet elvállalja Nagyságod?...Ditrói igazgatóval közöltem, hogy Nagysád 7-ike körül ellátogat Kolozsvárra. Igen természetes, hogy ő kiváló szerencséjének tartja, ha Nagyságodat néhány fellépésre megnyerheti!³⁹

Ebben az évben újabb családi gyász érte. Apósa meghalt, s a családi birtokot sógora örökölte. Ugyanekkor az Ellenzék tulajdonjogát, kiadójának Magyar Mihálynak adta el, magának csupán a lap felelős szerkesztői pozícióját tartotta meg. Régi gyomorbaja kiújult, idegességről, levertségről panaszkodott. 1888 őszén idegfáradalmi gyógyítására az ausztriai Kaltenleutgebent kereste fel, ahol rövid pihenés után, ismét visszatért derűje, hiszen a következőképpen indokolja, hogy miért ment Ausztriába gyógyulni: „Mivel nyakas valék, megmervült a nyakam; mivel sokat jártam-keltem, megbénult a lábam; mivel mindent kikutyogtam, meggyöngült a tüdőm; mivel politizáltam, megnőtt az epém; mivel sokat dicsértek, meghízott a májam s mivel összeszámítottam Magyarország államadosságait, meghűlt a vérem.”⁴⁰

1889. május 27-én az Erdélyi Irodalmi Társaság választotta tagjai közé. 1890-ben, a Függetlenségi Párt kettéválásakor Ugron Gábor támogatására nagyszabású pártszervező körutat tett az országban. Ebben az időben Hosszú-Macskáson 300 holdas birtokot vásárolt magának. A birtok közepén lévő ház tervezését és felújítását maga intézte és felügyelte. Az elkészült ház homlokzatára íratta feleségének emléket állítva a „Rözge-lak” elnevezést, alá pedig az „Imádkozzál és dolgozzál” bencés jelmondatot.⁴¹ Feleségével ezután ide költözött, és a későbbiekben is a nyarakat rendszeresen a hosszú-macskási birtokon töltötték.

Az 1890-es évek elején kolozsvári lakásukat eladták, Budapestre költöztek, ahol Bartha kezdetben az 1891-ben alapított Magyar Hírlapnak, majd pedig a Holló Lajos által megindított Magyarországnak lett állandó munkatársa. 1890 után, az általános belpolitikai helyzet lassú átalakulása következtében az Apponyi Albert és Horánszky Nándor által vezetett 1867-es Mérsékelt Ellenzék és a Függetlenségi Párt mind közelebb kerültek egymáshoz, majd az 1892-iki általános választások előtt konkrét választási együttműködésre is léptek. A politikai szövetséget Kolozsvárott pecsételték meg, ahol Apponyi is megjelent, s itt Bartha gyakorlatilag vezérszerepet

---

³⁹ Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Levelestár Bartha Miklós levele Prille Kornéliához. 1888. február 26.

⁴⁰ Idézi: Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 32. o.

⁴¹ Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 33. o.

ajánlott Apponyinak a függetlenségi mozgalmon belül: „ha a mérsékelt ellenzék elérte már célját, ragadd kezedbe a függetlenségi zászlót és vezess tovább!”⁴²

1892-ben újra bejutott az országgyűlésbe, a nagyajtai kerület választotta meg képviselőjének. Az 1892–96-os parlamenti ciklus legfontosabb kérdésében a polgári házasság ügyében erős harcot vívott a Wekerle-kormányval, a legtöbb vonatkozásban a kormány által betervezett egyházpolitikai reformok ellenében foglalt állást. Az ekkor megjelent, rendre országos visszhangot kiváltó nemzetiségpolitikai cikkei politikai támogatók és új előfizetők nagy számát vonzották a Magyarországhoz.

Amikor Kossuth Lajos 1894 márciusában elhunyt, a Függetlenségi Párt legjobb szónokát, Bartha Miklóst bízta meg, hogy Kossuth ravatalára koszorút helyezzen és a turini temetés alkalmával beszédet tartson az elhunyt kormányzó koporsója felett. Bartha Miklós a turini utat élete és politikai pályafutása egyik legmeghatározóbb élményének tekintette. Keresztfiához írott levelében gyönyörű szavakkal számol be Kossuth Lajos koporsója mellett átélt megrendítő pillanatokról: „március 23-án délután, mikor másodszor jelentem meg a halottas háznál, engedélyt kértem és kaptam arra, hogy a nagy halottat láthassam. Ekkor bementem régi hálósobájába, s ott láttam kiterítve a magyar történelem legnagyobb alakját. Nem írom le neked érzelmeimet. Majd ha eléred ezt a kort, mikorra elméd és szíved oda fejlődik, hogy megmérni tudjad az ő alkotásainak nagyságát, jellemerejének szívósságát, életének szenvedéseit, külföldi működésének hasznait; ha mindezt majd összeveted a nemzetben rejlő erők föltámadásával az ő vezérlete alatt, és ezen erőnek megrokkolásával a mások vezérlete alatt; ha majd látni fogod, hogy a békülékenységre átgúrt nemzet, miként hagyta őt legkétségbeejtőbb küzdelmei közben teljesen egymagára, elfordulva tőle és tanácsát ki nem kérve – egyszóval ha majd átérted és átérzed azt a világtörténelmi tragédiát, melynek hőse Kossuth Lajos: akkor fogalmat fogsz alkotni magadnak, a bánatnak, a keserűségnek, a tiszteletnek, a hálának, kegyeletnek és szeretetnek azon egymásra tornyosuló érzelmeiről, melyek lelkemet, életemnek e nagy pillanatában megrázták.”⁴³

Bartha 1895-ben a Magyarországon két cikkben is a Pesti Naplónak a Haas és Deutsch cég által a kormány részére történt állítólagos korrumpálásáról és megvásárlásáról számolt be érzékletes részletességgel. Wekerle Sándor, aki ekkor már nem volt miniszterelnök, sértve és találva érezte magát, és sajtópert indított Bartha Miklós és a lapkiadó Holló Lajos ellen. Az izgalmas sajtóper azzal végződött, hogy Barthát hat hónapi államfogházban letöltendő elzárásra és ezer forint pénzbüntetésre ítélték. Az ítélet kihirdetését követően országos akció indult annak érdekében, hogy Barthát mentesítsék a büntetés alól. Bartha Miklós kegyelmi kérvényét rövid idő

---

⁴² Sebesi Samu: Bartha Miklós élete és működése. In: Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 34. o.

⁴³ Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Levelestár. Bartha Miklós levele keresztfiához. 1894. április 7.

alatt – példátlan módon – több, mint háromszázhatvan ezren írták alá, akik között ott volt például Vaszary Kolos hercegprímás és Apponyi György, egykori kancellár is. A századvégen egyedülálló tiltakozás eredményeképpen az uralkodó kegyelmi úton elengedte Barthának a fogházbüntetést. A király kegyelmi kérvénye a büntetés megkezdését követő második napon érkezett meg, így Bartha Miklóst, mint egykor Táncsics Mihályt, közvetlenül a fogházból vitték vállukon hívei a Függetlenségi Párt ünnepi lakomájára, ahol élete egyik legmeggrázóbb beszédét mondta el tisztelőinek.⁴⁴

Jól jelzi ezekben az években Bartha Miklós politikusi tekintélyét, hogy Herceg Ferenc tulajdonképpen a Bartha-féle kegyelmi kérvénnyel kapcsolatos parlamenti félreértésnek⁴⁵ köszönhette Bánffy Dezső miniszterelnök kitüntetett figyelmét és politikai karrierjének repülő rajtját: „Bartha Miklós, a jeles publicista, az erdélyi ember családias gyűlölködésével támadta Bánffy Dezsőt. A Magyarországra írta cikkeit, amelyek rövid és tömör mondatokkal törték mozsárba a kormányt és a kormánypártot. Egyszer egy „Csürhe” című cikkel gyönyörködtette olvasóit, a „Csürhe” címet nekünk, szabadelvűeknek adományozta. Néhány nappal a cikk megjelenése után a Ház folyosóján ívet tettek elém, hogy írjam alá. Felségfolyamodás volt, amely kegyelmet kért Bartha számára, akit valami régebbi sajtóvétsége miatt egypár heti államfogházra ítélték. Már akkor vagy száz név volt az íven, ellenzéki és kormánypárti vegyesen; az előbbieket azért írták alá, mert rajongtak Bartháért, az utóbbiak, mert félték tőle. Úgy okoskodtam, hogyha aláírnám, akkor csakugyan megérdemelném, hogy a csürhéhez számítsanak, mert ez a tömeges kérvényezés nem egyéb, mint politikai tüntetés Bartha Miklós mellett. Tehát megtagadtam az aláírást. A dolognak híre ment, a baloldaliak szidták, mint a bokrot, de a mamelukok is, akik nagylelkű gesztussal már rákanyarították a nevüket a kegyelmi kérvényre, úgy találták, hogy föltűnési viszketegekben szenvedek, és rossznéven vették, hogy különb akarok lenni, mint ők.”⁴⁶

Ennek az incidensnek a következtében viszont Bartha Miklós egyik legnagyobb ellenfele, Bánffy Dezső, felfigyelt a fiatal Herczeg Ferencre: „alighogy leültem, Bánffy miniszterelnök odahajolt hozzám: „Akarsz delegátus lenni?” – kérdezte minden bevezetés nélkül... A miniszterelnök ettől kezdve a szívébe zárt, alig múlt el hét, hogy a budai Sándor Móric-palota vendége nem lettem volna.”⁴⁷

A többszöri frakció alakulások eredményeképpen a századvégen több új vezető politikus tűnt fel Bartha és Ugron mellett. Ekkor kapott szerepet az Ugron frakcióban többek között, a nagy szónoki tehetségű Polónyi Géza, majd a Magyarország főszerkesztője, Holló Lajos.

---

⁴⁴ Kemény Gábor: Bartha Miklós és a nemzetiségek. Pécs. 1943. 21. o.

⁴⁵ Herczeg Ferenc emlékezései. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest 1985. 306–310. o.

⁴⁶ Ugyanott. 306. o.

⁴⁷ Ugyanott. 307. o.

1895-ben hazatért Kossuth fia, Kossuth Ferenc, aki szerepet vállalt Justh és Eötvös mellett, így az általuk vezetett függetlenségi politikai irányzat vezető szerepe megerősítést nyert. Kossuth Ferencet a Függetlenségi Párt elnökének választották, majd az 1896-os országgyűlési választásokon a Függetlenségi Kossuth Párt vezető szerepe egyértelmű lett. Bartháék megsemmisítő vereséget szenvedtek, maga Ugron és Bartha sem szerzett mandátumot.

A választási küzdelemben a kormány szinte az összes befolyásoló erejét és pénzét a számára legveszélyesebbnek tűnő, kormányképességet megcélzó Ugron Pártra és a Nemzeti Pártra irányította, míg az alföldi megyékben domináló Kossuth-féle Függetlenségi Párttal kevésbé konfrontálódtak. Az anyapárt így továbbra is ortodox függetlenségi, liberális, politikát folytatott, Bartha konzervatív, agrárius, ám kormányképességre törekvő programja továbbra is kisebbségben maradt az ellenzéki piacon.

Bartha Miklós az 1896-iki választásoknál a gyulai kerületben a kormányhatalom és személyesen Bánffy miniszterelnök politikai nyomása alatt Terényi Lajossal szemben elbukott. Bánffy különböző csatornákon mintegy százezer Ft-ot juttatott a gyulai kerületbe Bartha megbuktatása érdekében.⁴⁸

Csak egy év múlva jutott vissza a parlamentbe, amikor a Terényi halálával megüresedett kerületben Bodoki Zoltán szabadelvű párti jelöltet sikerült legyőznie.

A gyulai választások után nagybeteg lett, hosszú ideig Budapesten a Kétly-klinikán feküdt, majd hosszabb időre egészségügyi utazást tett az Adrián.

1898-ban a budapesti Egyetemi Kör dísztagjává választotta, ugyanebben az évben írói érdemeinek elismerésül a Petőfi Társaság tagjai sorába választotta. 1899-ben nyújtotta be a Vígszínházhoz „Feleség” című társadalmi drámáját, amelyet azonban csak három év múlva, 1902-ben adott elő a színház.

Bartha ebben az időben hozzáfogott régi tervének megvalósításához: az ország nemzetiségi peremvidékeinek szisztematikus vizsgálatára és elemzésére készült. Újra bejárta a Mezőség románok lakta területeit, a Székelyföld veszélyeztetett peremterületeit, majd 1900 őszén elfogadta Egán Ede meghívását Kárpátaljára a kormány hegyvidéki akciójának tanulmányozására.

Bartha kárpátaljai élményei és tapasztalatai alapján 1901. január 1-én kezdte meg az Ellenzékben a Kazárföldön című tárcasorozatának közlését, melyet még ugyanebben az évben könyv alakban is kiadott. A cikksorozatnak és a könyvnek elementáris sikere lett. A Kazárföldön az észak-keleti országrész, a Ruténföld társadalmát és szociális valóságát, valamint ezzel párhuzamosan a Földművelésügyi Minisztérium, Egán Ede miniszteri megbízott által vezetett ú.n. ruténmentő akcióját igyekezett bemutatni szociografikus módszerekkel: „Búzatermő Magyarországnak van egy vidéke, a hol a nép évről-évre éhezik. Nem ismeri a jóllakás állapotát. Egész élete ab-

---

⁴⁸ Kemény Gábor: Bartha Miklós és a nemzetiségek. Pécs. 1943. 22. o.

ban a sóvárgásban telik el, hogy jóllakhassék. Íme, az állattá fajulás útja. A kutya ragadozóvá lesz, a veréb tolvajjá, ha éhes. A birka bóg, a ló nyerít. Ez a szegény nép sem tolvajjá, sem martalóccá nem lett. Nem is kiabált. Némán tűr évtizedek óta... alkalmam nyílt megnézni a nép életmódját, szokásait, vagyoni és kulturális állapotát. Érintkeztem papokkal, jegyzőkkel, bírakkal, erdészekkel, kerülőkkel, földművelőkkel, boltosokkal, napszámosokkal, tanítókkal, korcsmárosokkal, uzsorásokkal, nagyúri családdal és szegénységben sinlődő ruthén háznéppel.⁴⁹

1899-től újra közeledés indult meg a két függetlenségi irányzat között, Kossuth Ferenc több gesztusa nyomán, Bartha személyes szerepvállalásával, végül a két párt 1901-ben újra egyesült.

1901-iki választások alkalmával ismét Gyulán lépett fel, de olyan mérvű korteskedést folytattak ellene, hogy megbukott. Am annál nagyobb lelkesedéssel választották meg Zentán, ahol ebben az évben és az 1905-iki választásoknál is mandátumot szerzett, így Zentát egészen haláláig képviselte.

Az 1901-es választások után Bartha lemondott az Ugron-féle Függetlenségi Párt vezetéséről, helyére Szederkényi Nándor került.

Életének egyik csúcspontjára jutott, amikor 1902. október 12-én, Fadrusz János monumentális Mátyás szobrának avatását követően, az Erdélyi Irodalmi Társaság ünnepélyes felolvasó ülést rendezett, amelynek két programpontját a legnagyobb magyar író, Jókai Mór ünnepi beszéde és Bartha Miklós ünnepi felolvasása képezte.

Bartha Miklós a parlamentben utoljára 1904 őszén szólalt fel. 1905. október elején hirtelen beteg lett. Régi gyomorbaja kiújult, ágnak dőlt, orvosa eltiltotta bármilyen izgatottságot előidéző tevékenységtől. A Magyarországon napról-napra írott vezércikkei elmaradtak. Állapota rosszabbodott, 1905. október 19-én este 8 óra előtt, rövid szenvedés után, Budapesten Deák Ferenc utcai lakásán Bartha Miklós, a „vihar emberi alakban” örökre elnémult.

Halála országszerte, pártkülönbségre való tekintet nélkül, mély és őszinte részvétet keltett. „Nem tudnám magamat becsülni és nem tartanám magamat igaz magyar nőnek, ha bár egy csekélységgel, de hozzá nem járulnék az ő síremlékéhez. – írta gyászolói százazrei közül, egy vidéki özvegyasszony a halála utáni napokban.⁵⁰ A nemzeti közvélemény a kor legbátrabb magyar politikusaként tekintett rá, külön gyászolta Erdély és a szűkebb szülőhaza, Székelyföld, Udvarhely és Rugonfalva.

Bartha élete és politikai életműve összeforrott a Függetlenségi Párt, a magyar függetlenségi mozgalmak történetével. Több, mint három évtizedig a magyar függetlenségi politika egyik legfontosabb pártvezetője, harcosa és vezető publicistája volt. A dantoni természetű és képességű⁵¹ Ugron Gáborral történő találkozását kö-

⁴⁹ Bartha Miklós: Kazár földön. Kolozsvár. Ellenzék könyvnyomda. 1901. 7–9. o.

⁵⁰ Magyarország 1905. 273. szám 3. o.

⁵¹ Pethő Sándor megfogalmazása. Lásd: Pethő Sándor: Politikai arcképek. Az új Magyarország vezéregyéniségei. Budapest 1911. 98–101. o.

vetően pedig a függetlenségi gondolat modernizálásának és piacositásának, valamint a párt fragmentizációjának is kiemelkedő alakítója és befolyásolója lett. 1874 februárjában a Balközép egy részéből és a 48-as Pártból megalakult az Egyesült Közjogi Ellenzék, amely ugyanezen év májusában felvette a Negyvennyolcas Függetlenségi Párt nevet. A párt többsége az önálló magyar állami függetlenség megteremtését tartotta a legfontosabb politikai célkitűzésnek.

„Magyarország legyen önálló független magyar állam, mely minden idegen beavatkozástól mentesen intézze minden ügyeit, mely teljes önállósággal bírjon a polgári közigazgatáson kívül a hadügy, pénzügy, nemzetközi viszonyok és a közgazdaság minden ügyében.” – rögzítette az 1874-es hivatalos pártprogram.⁵² A párt általános politikája tulajdonképpen a korábbi 1849-es típusú radikális politikai programokat aktualizálta. A függetlenségi politikusok kimondva, vagy kimondatlanul azt vallották, „hogy a párt célja nem is elveinek belátható jövőben való gyakorlati megvalósítása, hanem – a függetlenségi eszmének ideális kultusza, fenntartása.”⁵³

A párt politizálásában egyre lényegesebb akadályt képezett az a minden tekintetben inparlamentális és alig titkolt premissza, hogy a pártprogram megvalósítását, azt, hogy a választásokon többséget szerezve a program az adott keretek között valóssá válhatna, a párt vezetői tulajdonképpen nem hitték.

A Függetlenségi Párt „öntudatos kormányképtelenségével lehetetlenné tette – a parlamenti váltó-gazdaságot s így magának a parlamenti rendszernek a megerősödését. De ugyanekkor megőrölt, mert teljes meddsőségre kárhoztatott és önmagával meghasonlásba kergetett egy csomó, valóban fényes parlamenti tehetséget és elsőrendű kvalitást; – nem is számítva azt a tömeget, mely rendületlen bizalommal hitt az élén haladó vezéregyéniségekben, s mely ilyenformán hitet, küzdelmet és olykor vagyont – hiába áldozott.”⁵⁴

Bartha Miklós ennek a tisztán teoretikus politizálásnak volt – Ugron Gábor mellett – a legfajsúlyosabb párton és függetlenségi mozgalmon belüli kritikusa. Bartha az évek során egyre hangsúlyosabban képviselte pragmatikus politikai megfontolások beépítését a függetlenségi stratégiai elképzelésekbe.

1881-ben a függetlenségi programmal megválasztott erdélyi képviselők külön országgyűlési csoportot hoztak létre, majd ezzel egyidejűleg elképzeléseiket önálló programban jelentették meg. A program elkészítésében Barthának főszerep jutott. Az 1881-es programmal először jelent meg a függetlenségi ellenzék körében a kormányképesre törekvés gondolata. Ez a politikai elképzelés vezetett el majd végső soron odáig, hogy az egyesült ellenzék 1906-ban kormányképes erőként hatalomra kerülhetett.

---

⁵² Mérei Gyula–Pölöskei Ferenc (szerk.): Magyarországi pártprogramok 1867–1919. Budapest 2003. 108. o.

⁵³ Deák Albert: A parlamenti kormányrendszer Magyarországon. Budapest 1912. II. rész 130. o.

⁵⁴ Ugyanott. 135. o.

Az 1881-es program a függetlenségi törekvések megvalósításának lépcsőzetes bevezetését képviselte. Az önálló magyar hadsereg gondolatát például – ellentétben, az egész korszakban hivatalos függetlenségi állásponttal – „megrázkódtatás nélkül, lépcsőzetesen” akarták kivezetni „a fennálló rossz és kárhozatos rendszer szervezetéből”, a delegációkat pedig akkor törölték volna el, „ha a körülmények úgy kívánják.”⁵⁵

A program először fogalmazta meg a nemzeti agrárius, antimodernizációs elképzeléseket ideologikus formában. A magyar vidék, a kis-és középbirtok érdekében átalakított vámvédelem a program hangsúlyos részét képezte: „Kívánjuk, hogy a vám-szövetség felmondassék és az önálló vámterület alapján földművelésünk és iparunk érdekében külfölddel vám-és kereskedelmi szerződésre függetlenül léphessünk.”⁵⁶

A programban a vámvédelem nemzetiségpolitikai vonatkozásokkal is erősödött: „követeljük, hogy a román és szerb szarvasmarha behozatala eltiltassék, különben saját piacainkat elfoglalják és a marhavész behurczolása által állományunkat megtizedelik. A Romániával kötött szerződés felmondását és annak nyers termelésünk védelmére módosítását, mint az erdélyrészi földművelés életfeltételét hangoztatni fogjuk.”⁵⁷

Bartha egy röpiratában konkrétan is kifejtette az általa képviselt politikai-stratégiai fordulat részleteit. A függetlenségi mozgalmon belül az addigi elvfenntartó passzivitás helyébe egy megfontolt réalpolitikát ajánlott: „a ki pedig 48-asnak mondja magát, de 49 szellemében dolgozik, annak csakugyan nincs joga a korona bizalmához. Már pedig e bizalmat, ha elveinket érvényre akarjuk emelni, éppen úgy meg kell nyerni, mint a nemzet bizalmát.”⁵⁸

A Függetlenségi Párt belső válságáért az öncélú és felszínes radikalizmust tette felelőssé: „mivel egy szélső párt a világon mindenütt abban a szerencsében részesül, hogy a rakoncátlan elem inkább csatlakozik hozzá, mint egy másik párthoz: ennélfogva, a miként nőttünk szám szerint, abban az arányban nőttünk az abczugosokkal is.”⁵⁹

1882-ben a Függetlenségi Párt radikális és antiszemita csoportjainak erősödése következtében, annak ellenhatásaképpen, Ugron és Bartha országgyűlési frakciója már harminc főre növekedett. Bartháék ekkor kezdték meg első gyakorlati politikai tapogatózó lépések megtételét a Szilágyi Dezső által vezetett, 67-es alapon álló, Mérsékelt Ellenzék irányában.

1884-ben a párt felvette a Függetlenségi és 48-as Párt nevet, Mocsári Lajost pedig Irányi Dániel váltotta a párt élén. A megújult pártba Madarász József radikális

---

⁵⁵ Mérei Gyula: Magyar politikai pártprogramok (1867–1914). Budapest 1934. 287. o.

⁵⁶ Ugyanott. 288. o.

⁵⁷ Ugyanott. 288. o.

⁵⁸ Bartha Miklós: A függetlenségi párt. Kolozsvár 1890. 24. o.

⁵⁹ Ugyanott. 19. o.

csoportja és a Verhovay Gyula és Vadnay Andor által vezetett függetlenségi antiszemita azonban nem léptek be.

Az 1889-ben megindult nagy véderővita és a honossági törvénnyel kapcsolatos taktikai kérdések újra megosztották a pártot. Bartháék képviselői csoportja nem helyeselte a függetlenségi politika radikalizálódását és a személyeskedés térnyerését a parlamenti munkában.

1890-ben Ugron és Bartha, valamint 15 országgyűlési képviselő kilépett a Függetlenségi Pártból és önálló 48-as Pártot alakítottak. A párt Bartha racionális és kormányképes alternatíváját igyekezett gyakorlati formába önteni. A párt a közjogi követelések tekintetében a fokozatosság elvét hangsúlyozta, fellépett a 49-es típusú szimbolikus politikai akciók ellen, a magyar parlamenti szabályokat és stílust európaibbá igyekezett formálni, a közös delegációkban való politikai szerepvállalást pedig saját maguk számára elfogadhatónak ítélte.

Az 1892-es választásokon az anyapárt ellen Ugronék pártja számos kerületben vereséget szenvedett, így Bartháék formálódó új politikai alternatívája egyelőre nem tudott tovább erősödni.

Irányi Dániel halála után a Függetlenségi- és 48-as Párt elnöki tisztét Eötvös Károly foglalta el, ám az egyházpolitikai kérdések ügyében fennálló nézetkülönbségek okán rövid időn belül maga az elnök lépett ki, így immár három részre szakadt a függetlenségi mozgalom. Eötvös Károly utódja az anyapárt élén Justh Gyula lett, aki a polgári házasság ügyében a párttagok számára – nem utolsósorban a pártegyeség megőrzése érdekében – a lelkiismereti szavazás álláspontjára helyezkedett. Ennek hatására az Ugron-Bartha frakció visszalépett az anyapártba, viszont 1895 tavaszán Justh is kilépett a pártból, egyesült Eötvös csoporttal és közösen megalakították a Liberális Függetlenségi Pártot, amely az egyházpolitikai kérdésekben a szabadelvű reformokat és nagyjából a kormány álláspontját tette magáévá. A pártkörben maradt függetlenségi képviselők az egyházpolitikai konzervativizmus alapján álló Bartha Miklóst választották a párt elnökének.

Bartha újkonzervativizmusának egyik fontos eleme volt ebben az időben, hogy pártjának Kossuth által is támogatott többségi álláspontjával szemben mindvégig kitartott az egyházi reformok ellenzőinek táborában. A katolikus egyház gyengítését elsősorban nemzetpolitikai értelemben tartotta veszélyesnek.

„Az egyház nem egyéb, mint vallásilag szervezett társadalom. És most az állam a maga hiányzó életterejét azzal akarja pótolni, hogy az egyháztól, ezen vallásilag szervezkedett társadalomtól vegyen el újabb és újabb erőket. Ezen eljárást két okból helytelenítem. Először azért, mert a magyar állam szuverenitásának hiányzó életfeltételeit azon erők, melyeket az egyháztól venne el, úgy sem pótolnák; másodsor helytelenítem azért, mert egy ilyen csonka állami organizmusnak, amely éppen so-

kasága miatt sok tekintetben bécsi kegyelemtől függ, nem akarom kiszolgáltatni a magyar társadalom összes életerejét.”⁶⁰

Bartha, mint református felekezetű, különleges szerepet vitt az egyházpolitikai küzdelmek parlamenti vitájában. Ady jól látta, hogy „Bartha Miklós a többek között azért becses az ultramontánoknak, mert reformátusnak született.”⁶¹

A felfokozott politikai küzdelemben innen már csak egy lépés volt az antiszemita vádjának felbukkanása. Bartha is világosan érezte az ilyen jellegű összefüggéseket. A Kazárföldön kiadása előtt például akkurátus aprólékossággal, széles szakmai körökben, zsidó történeti és módszertani kérdésekben tájékozódott, és kért szakmai tanácsokat. Ennek is köszönhető, hogy a könyv megjelenése után a magyarországi sajtóvisszhang alapvetően pozitív volt, és elsöprő többségében elvetette és alaptalannak tartotta Bartha antiszemitizmusára vonatkozó vádakat.

„Írhat-e így antiszemita? Szólhat-e ennyire gyöngéden és humánus módon az, aki üldözni akarja a zsidót? Nem. Így csak az szokott írni, aki az emberiséget nem vallási meggyőződés szerint osztja részekre, aki az emberiség szociális jelentőségű együvé tartozóságát művelt lelkületével felismerte.”⁶²

Bartha világképében és nemzetiségpolitikai elképzeléseiben kitüntetett szerepet játszott a tradicionális magyar közjogi-közigazgatási szerkezet védelme és elemzése. Az 1880-as évektől kezdve megingathatatlan elvi következetességgel az állami centralizáció ellenében, az önkormányzati autonómia védelmében és növelése mellett szólalt meg. A helyi politikában és intézményrendszerben a nemzeti erők legértékesebb, pótolhatatlan részét látta: „A vágy tehát teljesül; nem fogunk politizálni. Elszokunk a közügyekben való részvételtől; üresen maradnak a tanácstermek; a közpálya önkormányzati lépcsőzetén kényelmesen járhat föl és le a kerületi főnök, nem fog útjába állani senki, de jól jegyezze meg a kormány, támogatni sem fogja senki. Igenis támogatni fogják a kéregetők, a kapaszkodók, a megrémültek és sütkérezők; de az önkormányzatnak azt az elemét, mely hazafias buzgalomtól vezéreltetve, pártoktól és kormánytól függetlenül egyedül az igazságot keresi, el fogja veszíteni az ország s ezzel együtt elveszíti azt az erőt, melyre közveszély idején mindig teljes bizalommal számíthatott hazánk.”⁶³

A törvényhatóságokról szóló parlamenti vitákban Bartha hatékonyan cáfolta azt az érvelést is, hogy a kinevezési rendszer csökkentené a megyékben a nemzetiségi feszültségeket. Bartha szerint Erdélyben a nemzetiségi többségű megyékben ekkor már csak a vármegyei önkormányzat tartotta fenn a magyar igazgatás folytonosságát. „Összes intézményünk közül egyedül a vármegye tisztán magyar alkotás, olyan,

⁶⁰ Képviselőházi Napló 1892–1895 XI. kötet 177. o. 1894 III. 17.

⁶¹ Ady Endre összes prózai munkái. Budapest 1955. III. kötet 171. o.

⁶² Samassa János: Bartha Miklós összegyűjtött munkái I. kötet Budapest 1909. 332. o.

⁶³ Képviselőházi Napló 1884–1887 III. kötet 16. o. 1886. III. 2.

amelyet magyar szükséglethez és viszonyokhoz történetileg alkotott és teremtett a magyar Géniusz.⁶⁴

Bartha újkonzervatív fordulatainak igen fontos elemét képezte a szektás jellegű függetlenségi politikával való fokozatos szembefordulása. Az üres jelszavakkal, politikai lözúngokkal operáló függetlenségi mozgalom, a nemzetieskedő magyarosító szervezetek mind több kritikát kaptak Barthatól. „Az EMKE azért jött létre, hogy a folyton tartó oláhosodásnak véget vessen. Fájdalom, nem felel meg a várakozásnak. Összegyűjtötte vagyonát, de nincs a küzdelemhez se eszméje, se energiája. Volt kidolgozott terve, de nincs végrehajtási érzéke.”⁶⁵

„Gondolatban szegények, eszmékben ínségesek, tudásban nyomorúságosak... kölcsönös nagyzási hóbortra és önbálványozásra vannak berendezve.”⁶⁶

Bartha politikai filozófiájában az 1890-es évek közepére megszilárdult egy asszimiláció ellenes, a korabeli uralkodó liberális és függetlenségi nacionalista elméletekkel a legtöbb lényeges kérdésben szembeforduló kárpát-medencei nemzetiségi együttélési modell.

„Az a felfogás, hogy a szolgabíró a maga csendőreivel magyarrá teszi az idegen ajkúakat: ábránd. E végből az erőszak olyan eszközeihez kellene a hatalomnak nyúlni, mely nemcsak mindnyájunknak szabadságát veszélyeztetné, hanem nemzetközi fellépéseket is provokálna. És itt ismét hivatkozom az 50-es évek tanúságára és II. József korára. Az állam mindent megtett a germanizáció érdekében, s a kísérletből nemzetünk fajérzúlete megerősödvé jutott ki. Részemről arra, hogy magyarosítson, soha sem adnék felhatalmazást a kormánynak; nem, mivel az a hatalom felesleges kitágítása lenne, miután a magyarság szupremáciája értelemben, vagyonban és állammenntartó képességben amúgy is történelmi tény; hanem igenis kötelességei közé tartom oda hatni, hogy nyelvkülönbség nélkül mindenki a haza szeretetében neveltessek fel, hogy mindenkivel megértessék a közös múlt kötelező hagyománya s az állami életközösségnek minden feltétele... Nem mesterséges asszimilációra van szükségünk, hanem megbízható polgárookra, kik éréktársaink legyenek a jóban és rosszban. A nemzetiségeket nem elnyomni kell, hanem felvilágosítani. Azzal a ténnyel, hogy poliglott ország vagyunk, csak az számol józanon, aki egyfelől példásan tud büntetni ott, hol az állami egzisztencia feltételei támadtatnak meg, másfelől a testvéries érzúletet ápolja a most divatra kapott faji falánkság ellen.”⁶⁷

Bartha elképzeléseiben a magyar történelmi alkotmányosság képezte az alapját a nemzetiségekkel megvalósított együttműködésnek: „A hódítási politikának nincs meg nálunk semmi előfeltétele. Létezésünknek, fejlődésünknek, egész állami organizmusunknak történelmi alapja van. Amely percben megengedjük, hogy szerveze-

---

⁶⁴ Idézi: Kemény Gábor: Bartha Miklós és a nemzetiségek. Pécs. 1943. 84. o.

⁶⁵ Reggeli Újság 1898. november 17. 1. o.

⁶⁶ Magyarország 1902. 17. szám 1. o.

⁶⁷ Képviselesházi Napló 1881–1884 V. kötet 1884. XII. 10.

tünknek más alapja is legyen, mint a történelmi jogfejlődés, abban a percben az illetéktelen aspirációknak s a válságra törekvő átalakulásoknak egész sorozata előtt megnyitottuk a zsilipeket.”⁶⁸

Barthát nemzetpolitikai munkásságában mindenekelőtt a történeti Erdély megvédésének a problematikája, az erdélyi román-magyar viszony alakulása érdekelte. Az erdélyi nemzetiségi kérdés két fő dimenzióját a román középosztály tudatos és ellenséges elzárkózásában, valamint a román néptömegek műveletlenségében és politikai célzatú tudatlanságban tartásában jelölte meg. Ennek alapján vált lehetségessé egy, párhuzamos állami struktúrák kiépítéséig eljutó, román világ megerősödése a 19. századi Magyarországon: „ők választókerületet alkotnak maguknak a román vidékeken, rendszeres választásokat ejtenek meg s összegyűlve Nagyszébenben, rendes megalakulással országgyűlésnek tüntetik fel magukat, határozatokat hoznak politikai tekintetben, és a határozatokat magukra nézve kötelezőknek ismerik el. Ilyen határozatok egyike, és pedig a legfontosabb a passzivitás, melyet két évtized óta fenntartanak, és amely lényegében nem egyéb, mint a fennálló törvényeknek nyílt el nem ismerése. Vegyük ehhez, hogy külön tisztviselői kart, külön román egyetemet kívannak maguknak a magyar állam költségén, hogy az Unióra vonatkozó összes törvényeinket nem ismerik el magukra nézve kötelezőknek, azzal a megokolással, hogy a román nemzet ezen törvények meghozásába nem folyt be... Ilyen az erdélyi részekben az oláh társadalom, ilyen felfogással, ilyen elzárkózottsággal. És én ebben igen aggasztó tünetet látok, mert a faji keretekre oszlott társadalomtól, ha állandóan résen nem vagyunk, csak egy lépés van odáig, hogy hazánkban a politikai egység is megbomoljék.”⁶⁹

Bartha egész politikai hitvallását alapjaiban meghatározta, és egész életében romantikus hevülettel hitt abban, amit 1894-ben Kossuth Lajos koporsója mellett fogalmazott meg: „mikor koporsójára téve jobb kezemet, beszéltem fölötte: az a gondolat töltötte el egész valómat, mintha egy begöngyölt zászló mellett állanék, mely alatt, ha kibontatik, mindig kész lesz a magyar nemzet győzelembe és halálba rohanni.”⁷⁰

Legutolsó, még életében megjelent írásában, halála előtt néhány nappal írta: „Aggódom, mert hazámat szeretem. Nem félek, mert bízom a nemzetben. Legyünk készek áldozatokra. Hiszen a küzdelemnek mindig van áldozata. Ne kételkedjünk a győzelemben, mert még mindig győzött az igazság. Megtört reményeinket őszintén siratom. Győzelmünket hiszem, vallom és várom.”⁷¹

---

⁶⁸ Képviselőházi Napló 1881–1884 V. kötet 1882. V. 23.

⁶⁹ Képviselőházi Napló 1892–1897 VI. kötet 1893. X. 5.

⁷⁰ Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Levelestár. Bartha Miklós levele keresztfiához. 1894. április 7.

⁷¹ Magyarország 1905. IX. 23. 1. o.